

ALALIYA NUTQ NUQSONI

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Maxsus
Pedagogika yoʻnalishi 3-bosqich talabasi
Yusufova Xadicha Olimjon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada logopediyaga doir boʻlgan alaliya tashxisni kelib chiqish sabablari va turlari haqida fikr yurtamiz.

ДЕФЕКТ РЕЧИ АЛАЛИЯ

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим причины и виды алалии, имеющие значение для логопедии.

ALALIA SPEECH DISORDER

Abstract: In this article, we will discuss the causes and types of alalia diagnosis, which is relevant to speech therapy.

Alaliya-bolaning ona qornida yoki dastlabki rivojlanish bosqichida nutq shakllanishga qadar bosh miya qobigʻi nutq doirasining organik jarohatlanish oqibatida uzluksiz rivojlanmay qolishidir. "Alaliya" atamasi grekcha a-yoʻq lotincha lalio-nutq tarjimasini nutqning yoʻqligi nutqsizlik holati-nutq buzilishlariga doir adabiyotlarda qadim zamonlardan beri kuzatiladi. Maxsus adabiyotlarda "alaliya" atamasidan tashqari, shu nutq nuqsonini anglatuvchi quyidagi atamalardan foydalanganlar: "Tugʻma afaziya", "Ontogenetik afaziya", "Rivojlanish afaziyasi", "Disfaziya", "Nutqiy rivojlanishi sustlashuvi", "Nutqning konstitutsional orqada qolishi", "Tilni egallashdagi kamchiliklar" va h.k.

Alaliyaning tarqalganligi haqida ilmiy asoslangan maʼlumotlar yoʻq.

Maʼlumotlarga koʻra, alaliya maktabgacha yoshdagi bolalarning bir foizi, maktab yoshidagi bolalarning 0,6-0,2% foizni tashkil etadi. Oʻrtacha hisobda, alaliya aholining 0,1 foizida kuzatiladi. Mualliflarning takidlashicha, alaliya oʻgʻil bolalarda qizlarga nisbatan 2 marta koʻp uchraydi.

Alaliya sabablari

Alaliyani oʻrganishda uzoq vaqt mobaynida uning kelib chiqish sabablarini turlicha koʻrsatganlar. R.Koyen 1888, A.Guttsmon 1924, E.Freshels 1931, M. Zeyeman 1962 va boshqalarning fikricha alaliya bolaning ona qornida yoki rivojlanish bosqichida shamollash yoki alimentar trofik moddalar almashinuvining patologik jarayoni natijasida kelib chiqadi. A. Treytel 1901 fikricha, alaliya diqqat va xotirani

yetarli emasligining natijasidir. A. Libmann 1901 alaliyada nutqning to'liq emasligini intellektual yetishmovchilik bilan bog'laydi. A.Iving 1963 bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi asosida so'zning motor obrazi yo'qligini miya buzilishlariga bog'lab krsatadi. M.Zeyeman 1962 ta'kidlashicha, nutq bosh miya markazlari buzilishining natijasida rivojlanmaydi.

R. Luxzinger 1970, M.Berri 1957, M.B. Eydinova 1961, V.A.Kovishkov 1985 va boshqalar alaliyani kelib chiqishida tug'ma bosh miya travmalari va chaqaloqlar asfikstyasining rolint belgiladilar.

Tug'ruq travmalari va asfiksiyalar bir qator hollarda homilalik patologiyasining oqibatidir. Bu surunkali kislorod yetishmovchiligini keltirib chiqaradi va nafas olish markazlari funksiyasining pasayishiga olib keladi. Miya to'qimalari, birinchi navbatda filogenetik munosabatga nisbatan yosh, po'stloqning uchinchi qatlami kislorod yetishmovchiligiga birmuncha sezgir hisoblanadi. Miya po'stlog'ining uchinchi qatlami assotsiativ aloqalarning, murakkab tizimini boshlab beradi. Bu tizim insonning oliy po'stloq funksiyalarining shakllanishini, birinchi navbatda nutq va psixikani ta'minlaydi. Etiologik omillar ichida yetakchi o'rinda homilaning ensefalit, meningit bilan xastalanishi; rivojlanishi uchun nomaqbul sharoit; homilaning zaharlanishi; homila yoki ilk rivojlanish davrida bosh miya shikastlari; ilk bolalik davrida xastalanishlar natijasida bosh miyaning zararlanishi va boshqalar. Homiladorlik patologiyasi miya moddasining diffuz jarohatlanishiga olib keladi, tug'riq kalla-miya travmalari va chaqaloqlar asfiksiyasi nisbatan lokal buzilishlamni keltirib chiqaradi. Bosh miya po'stloqidagi turli sohalarning jarohatlanishi, nutqiy va nutqiy bo'lmagan funksional tizim rivojlanishidagi buzilishlarni keltirib chiqaradi. YE.M. Mastyukova 1981 neyroontogenez nuqtayi nazaridan alaliyani xarakterlay turib shuni ko'rsatib o'tadi: har qanday zararli omilning tug'ruqqacha va tug'ruqdan so'ng erta yoshlarda ta'sir ko'rsatishida, qachonki bosh miya po'stlog'i hali shakllanish bosqichida bo'ladi, lokal nuqsonning mavjudligini aniq belgilash qiyin bo'ladi, chunki jarohatlanish ko'pincha tarqalgan xarakterga ega bo'ladi.

Alaliyani o'rganishning anatomo-fiziologik aspekti

Alaliya-markaziy harakterdagi organik nutq buzilishi. Alaliyada bosh miyaning ayrim po'stloq sohalari nerv tolalarini shakllanishining orqada qolish kuzatiladi. Asab tolalri yetishmagan bosqichda, ya'ni neyroblast o'z rivojlanishini to'xtatadi. Bosh miyaning bunday shakllanmaganligi tug'ma yoki bolada nutq shakllangunga qadar yuzaga kelishi mumkin. Alaliyada bosh miyaning jarohatlanishi perenatal yoki postnatal davrda yuzaga kelish mumkin

Bola hayotining dastlabki uch yili shartli ravishda nutqqacha bo'lgan davr deb hisoblanadi. Bunda bosh miya po'stloq to'qimalarining jadal shakllanishi kechadi va bolaninga nutqdan foydalanish tajribasi hali juda kam bo'ladi. Nutqiy funksia uchun muhim hisoblangan miya tizimining rivojlanishini homilalik davrida tugamaydi va

bola tugʻilgandan soʻng ham davom etadi. Miyaning rivojlanmaganligi yoʻki erta jarohatlanishi nerv toʻqimalari qoʻzgʻaluvchanligining pasayishiga va asosiy nerv jarayonlari harakatchanligining oʻzgarishga olib keladi. Bu esa bosh miya poʻstlogʻi toʻqimalarining ish qobiliyatini pasaytiradi.

Alaliyani tavsiflash

Alaliya oʻz mexanizmlari, nutqiy rivojlanmaganlikning yuzaga kelish va namoyon boʻlishiga koʻra turlichadir. Alaliya koʻrinishidagi kuzatiluvchilarni oʻrganish va farqlash tanlangan yondashuv asosida tadqiqotchilar buzilishning bir nechta turlarini nomladilar.

A. Libmann 1925 alaliyaning quyidagi shakllarini ajratib koʻrsatadi: motor eshtish soqovlik, sensor eshtish soqovlik va sensomotor eshtish soqovlik. P. Levina 1951 buzilishining psixologik tasnifini tavsiya etadi. Bunda bolalar guruhlariga boʻlinadi: toʻliqsiz eshtuv idroki bilan (fonematik) koʻruv idroki buzilishi bilan (predmetli) va psixik faoligi buzilgan. **Motor ekspressiv alaliya**

Motor alaliya-bu markaziy xarakterdagi organik buzilishlar natijasi hisoblanib, nosogʻlom nevrologik koʻrinish nutqning rivojlanish borasida jiddiy Orqada qolishga olib keladi.

Bu konsepsiya tarafdorlari nutqiy shaklanmaganlikni motor yetishmovchiligi bilan tushuntiradilar (R. Koyen, G. Guttsman, R.A. Belova David, N.N. Trauyutt, V.K. Orfinskaya va boshqalar).

Koʻpchilik mualliflar alaliyani kinetik yoki kinestetik apraksiya bilan bogʻlaydilar hamda uning efferent va afferent shakllarini ajratib koʻrsatadi. Afferent alaliyada nutq buzilishlarining mexanizmlari kinestetik apraksiyaga bogʻliq boʻlsa, efferent alaliyada esa kinetik apraksiyaga bogʻliq (afaziya analoglariga koʻra). Apraksiyani artikulyatsiyaning turli buzilishlariga koʻra tushuntirish mumkin tovushlar talaffuzi, soʻzning tovush – boʻgʻin tuzilishining buzilishlari. Biroq alaliyada yetakchi oʻrinda turadigan nutq buzilishlari faqat motor yetishmovchiliklar natijasi emas. Shuningdek, motor yetishmovchilik alaliyali bolalarning faqat yarmidagina kuzatiladi.

Psixologik konsepsiyaga koʻra, motor alaliya mexanizmini psixik jarayonlarining tafakkur, xotira, shuningdek nutqiy faoliyatning ayrim bosqichlarining oʻzaro munosabati tashkil etadi.

I.T. Vlasenko, V.V. Yurtaykinning 1981taʼkidlashicha, bunday bolalarning nutqiy faoliyatini tashkil qiluvchi strukturali tarkibiy qismlar orasida dissotsiatsiya

Aniqlangan: bir xillarda operatsion imkoniyatlarning saqlanganligi holatida maqsadli koʻrsatmalarning shakllanmaganligi mavjud; boshqalarda – yetarlicha turgʻun motivatsiyaning mavjudligida faoliyatning operatsion qatorida yetishmovchilik mavjuddir. Bu muammoga zamonaviy psixolingvistik yondashish til konsepsiyasida aks ettirilgan F. Sobotovich, V.A. Kovshikov, B.M. Grinshpun, V.K. Vorobyev va h.k.

V.A. Kovshikov, bayon qilishning yuzaga kelishida birmuncha saqlangan ma'no va motor darajasida, tilning bayon qilish operatsiyalarining shakllanmaganligi alaliyaning bu shakli uchun buzilishning markazi bo'lib hisoblanadi deb taxmin qiladi. Bu alaliyani asosan til buzilishlari sifatida izoxlashga asos bo'ladi. Motor alaliyada ibora va matnlarni tuzish bo'yicha nutqiy xarakatlarning shakllanmaganligi so'z birikmasi so'z tanlashning shakllanmaganligi bilan uyğunlashgan ichki dasturlashning buzilishi ham kuzatiladi. F. Sobotovich 1985 fikriga ko'ra, motor alaliyada asosiy kamchilikni tilning belgi shaklini egallashdagi, ya'ni nutqning yuzaga kelish jarayonida belgilardan foydalanish va ularning mos kelishidagi buzilishlari tashkil etadi.

Bolalarda nutqning yuzaga kelishida nutqiy materialni dasturlash, tanlash, tavsiflash operatsiyalari shakllanmaydi. Barcha leksik-grammatik qurilish aspektlarida kamchiliklar kuzatiladi: so'zni tanlash va uning ketma-ketligi, bayonning tovush uzilishi a.h.k. Bu esa psixofiziologik mexanizmlarning shakllanmaganligi sifatida xarakterlanadi.

Alaliyali bolada til belgilari tizimini egallash imkoniyatining chegaralanganligi seziladi. Bayon qilishni yuzaga keltirish, bezatish operatsiyalari shakllanmagan bo'ladi, xususan, fonemalarni tanlash bilan bir qatorda ichki bo'g'inli va bo'g'inlararo dasturlash (ya'ni, artikulyator dastur) va chuqur-sintaktik va chuqurseantik darajalarni amalga oshiruvchi operatsiyalar, ya'ni ichki nutq darajasi buziladi.

Ishning neyrofiziologik Jihat bosh miyaning substrata buzilishlarini nutqning shakllanmaganligi xarakteri bilan bog'liqligini tahlil qiladi. Ishning psixologik va lingvistik Jihati nutqiy va um umiy psixologik funksiyalarning o'zaro munosabati, Ya'ni kamchiliklarning namoyon bo'lishi tarkibida nutqiy faoliyatning holatini tahlil qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ayupova M.Y. Logopediya. Darslik. T.O'zbekiston faylasuflari milly jamiyati, 2007.
2. Logopediya L.S.Volkova, S.I.Shaxovskaya. Izd-vo "Vlados" M.2002.
3. Krauze YE.N. Logopediya. Izd-vo Korone print M.2003.
4. Mo'minov L., Ayupova M. Logopediya T., 1993.